

Osvrt

Tanja Petrović
**Yuropa. Jugoslovensko nasleđe
 i politike budućnosti
 u postjugoslovenskim društvima**

Fabrika knjiga, Beograd, 2012, 212 str.

U izdanju beogradske Fabrike knjiga i u okviru njene edicije Reč godine 2012. ugledala je svetlo dana knjiga *Yuropa. Jugoslovensko nasleđe i politike budućnosti u postjugoslovenskim društvima* mlađe slovenske autorice Tanje Petrović. Ta knjiga, za naše “zapadnobalkanske” ideološke prilike prilično provokativnog naslova, sastoji se od dva dijela. U prvom, pod naslovom “Evropa” nalazimo sljedeća poglavlja: “Zapadni Balkan: Šta se skriva iza imena?”, “Na putu u Evropu, a oduvek u Evropi: Metafore pridruživanja EU i politička imaginacija država na prostoru bivše Jugoslavije” i “Socijalizam i kolonijalizam, Jugoslavija i Evropa: Istorijsko nasleđe i savremeni evropski identiteti”. Drugi dio knjige ima naslov “Jugoslavija”. U tom su dijelu poglavlja naslovljena: “Jugoslavija: Sakrivanje imena”, “Armatura koja nas spaja: Političke dimenzije sećanja na Jugoslaviju” i “Kad smo bili Evropa: Narativi modernosti na ruševinama socijalističke Jugoslavije”. Autorica knjigu završava “Post scriptumom” i impresivnom bibliografijom.

U najopćenitijem smislu govoreći, Tanja Petrović u svojoj knjizi pokušava detektirati ideološke aspekte *europelizacije*, odnosno tranzicije postjugoslavenskih zemalja

prema članstvu u EU. S tim u vezi postavlja se važno pitanje: Kako u ovo postideološko doba koje je stupilo na scenu nakon revolucije 1989. uopće još govoriti o ideologiji? Vrlo je teško razabrati ideološke elemente i detektirati ideološke mehanizme discipliniranja građanstva u zemljama koje su se “vratile” ili su još u postupku “vraćanja” svojoj “europskoj kući”. Nema nekog centralnog politbiroa i partijskih infrastruktura koje proizvode građanstvo po svojoj mjeri. Kako onda govoriti o tome? Tanja Petrović odlučuje se za drugačiju strategiju – ona govori o posljedicama ideološkog oblikovanja svijeta, detektirajući simptome. Koji su to simptomi ideološkog uredovanja? Louis Althusser kaže da je cilj svake pristojne ideologije vlastita naturalizacija, a njezin je simptom porobljena imaginacija. Možda bismo upravo u stanovitom *Denkverbotu* današnjice koji proskribira propitivanje fundamentalnih normi i vrijednosti “bezideološkog” novog poretka u Europi, na “kraju historije” mogli govoriti o simptomima još jedne naturalizirane ideologije? Jedan od rijetkih srednjoeuropskih autora koji se usudio o tom problemu govoriti nakon što je nastupio taj kraj historije u kojem je “ukinuta ideologija”, u njegovoj oslobođenoj zemlji, jest Karel Kosik. On primjećuje:

U češkim se zemljama danas isprepliću dva procesa: restauracija primitivnog kapitalizma 19. stoljeća i instauracija suvremenog sofisticiranog neokapitalizma. Ljudi su uključeni u neprekidni diktatorski tok slikovnosti i pasivno konzumiraju servirane stereotipe, tako da gube maštovitost i imaginacijsku kreativnost: postali su žrtvom industrije slikovnosti. Samo nas imaginacija može izvesti iz bezduhov-

nosti. Oslobođajuća moć proizlazi iz stvaralačke imaginacije (Kosik, 2007: 19-20).

Tanja Petrović u svojoj knjizi detektira važne mehanizme, diskurzivne strategije porobljavanja emancipatorske imaginacije u postjugoslavenskim društvima koje dominiraju i među europskim elitama i među domaćim političkim elitama koje već dugo i predano naturaliziraju jedan ideološki poredak izvan čijih kontura danas više nije politički korektno ni misliti. Željeno članstvo u EU, kaže autorica, “predstavlja se kao jedini način da se bivša jugoslovenska društva oslobode tereta prošlosti, nacionalizma i nasleđa devedesetih godina 20. veka” (str. 10). Međutim, ako postavimo pitanje “kako se bivša jugoslovenska društva oslobađaju tereta prošlosti u eurointegracijskim procesima?”, dobit ćemo jedan poprilično razočaravajući odgovor: naime, uspostavom stabilne nacionalne države koja upravo zahtijeva rehabilitaciju “tereta prošlosti”. Uspostavljajuća nacionalna država podrazumijeva dominantnu etničku većinu (etničkog nositelja imena nacionalne države), jasan i odjelit teritorij i zanemarive manjine kojima se može upravljati (“manageable minorities”). Dakle, govorimo o “staromodnom” konceptu nacionalne države, konceptu s prijelaza 19. u 20. stoljeće. U eurointegracijskim procesima nacionalizma se, čini se, oslobađamo tako što se “do kraja nacionaliziramo” u formi revolucionarne (“baršunasta” revolucija u sklopu koje treba shvaćati i niz nacionalnih revolucija na području bivše Jugoslavije) i institucionalne reaproprijacije “svoje” nacionalne države. Upravo je provođenje tog procesa nacionaliziranja, odnosno europskog koncepta nacionalne države, kako ističe Boris Buden, “uzročnik rata” na

ovim prostorima. U tom svjetlu gledajući, Buden zaključuje:

Međunarodna zajednica nije ništa napravila na ovim prostorima osim što je isporučivala političke koncepte iz svoje ropotarnice. Iz ropotarnice svoje zapadne političke povijesti. U prvom redu, stari koncept nacionalne države u koju su ljudi i elite na ovim prostorima vjerovali kao da je riječ o devetnaestom stoljeću. Ili kao da je riječ o početku dvadesetog stoljeća u kojem nacionalna država, kao što znamo, predstavlja neki suvereni narod i jeste instrument suverenosti i zastupa svoj narod (Buden, 2013: 33).

Istovremeno, kako se dublje grabi u tzv. eurointegracijske procese, ta se društva, sugerira Tanja Petrović, na jedan sasvim drugačiji, selektivni način oslobađaju tereta prošlosti – i to u doslovnom smislu. Lišavaju se svoje povijesne refleksivnosti, individualnih i kolektivnih naracija prošlosti, posebno onih vezanih za iskustva socijalizma. Oslobođanje od prošlosti tako se pokazuje kao pražnjenje od sadržaja ili kao, kosikovski kazano, “obezduhovljenje”. Nastaju praznine, crne rupe u identitetima koje već spremno popunjava dominantni identitet etnonacionalizma koji svojim kompleksnim narativima reinvenira i proizvodi prošlost. Europeizacija, sugerira Tanja Petrović, kada je odnos prema prošlosti u pitanju, uglavnom se fokusira na oslobođanje od tereta takozvane “komunističke prošlosti”. Komunističko razdoblje doživljava se kao svojevrsno ledeno doba, doba ničega, kao pogreška u matrici nekog normalnog (“kapitalističkog”) procesa razvoja jednog nacionalnog duha i države, te se s oslobađajućim potencijalom europeizacije ti započeti nacionalizirajući procesi sa-

da mogu nesmetano nastaviti tamo gdje su uslijed komunističke intervencije bili brutalno zaustavljeni. Na scenu, dakako, stupa već spomenuti europski koncept nacionalne države. Iznova nastavljeni proces europeizacije kao opsežne renacionalizacije u većini postjugoslavenskih zemalja istovremeno je značio nastavak procesa “finalnog rješenja” nacionalnog pitanja, teritorijalnih i etničkih inženjeringa, tamo gdje se stalo u pretkomunističko doba – recimo, u slučaju BiH na nagodbi Cvetković-Maček, odnosno dovršenju etničke teritorijalizacije BiH. Otuda nacionalizam, unatoč proklamiranom kvaziuniverzalističkom europeizirajućem obrascu o “štetnosti nacionalizma”, ne samo da nije inkompatibilan s europeizacijom već je njezina temeljna infrastruktura i pogonsko gorivo.

Pri tome ne bismo smjeli smetnuti s uma ni širi kontekst u kojem se odigrava renacionalizacija država bivše Jugoslavije: to je koncept “baršunaste revolucije” 1989. koji ponajprije označava restauraciju kapitalističkog poretka. Vrlo je važno ne ispustiti iz vida, insistira autorica, taj krajnji “referentni okvir” bez kojeg ne bi bilo ni nacionalizma ni njegova sveobuhvatnog mehanizma, a to je “kapitalizam”. Naime, s procesom renacionalizacije istočnoeuropskih i jugoistočnoeuropskih zemalja, tim gotovo epskim skokom iz 1989. u 1939. godinu, postaje jasno da etnonacionalistička proizvodnja države-nacije ima smisla tek unutar kapitalističkog referentnog okvira. Čini se da nacionalna država u kapitalizmu ispunjava “svoju svrhu”, odnosno, kako primjećuje Rastko Močnik, “zadatak države ili lokalne jurisdikcije na perifernim područjima... jeste da obezbjeđuje uslove za što veću produktivnost kapitala” (Močnik, 2012: 38). Legitimno bi

također bilo govoriti i o pojavama djelomičnog nacionaliziranja unutar vladajućeg socijalizma (kao “obrnutog kapitalizma”), ali o tome drugom prilikom. Utoliko je zadatak koji EU postavlja pred “mlade demokracije”, zadatak razračunavanja “s prošlošću” i “nacionalizmom”, paradoksalan. Zadaću izlaska na kraj s vlastitim nacionalizmom gotovo je nemoguće ispuniti jer se kapitalizam pokazuje pokretačkom snagom mobilizacije etnonacionalizma s ciljem stvaranja “stabilne” nacionalne države, s nametnutom homogenom etničkom većinom. Tome u prilog mora se primijetiti da svi dosadašnji pokušaji izgradnje nečeg “višeg”, neke vrste “nacionalnog” ili “postnacionalnog” pokazuju upravo da izvan nacionalnog, odnosno nacionalno-državnog nema ničega. O tome nam, uostalom, zorno svjedoči i tendencija uspona desničarskog, nacionalističkog populizma u samoj EU. Europeizaciju ovog prostora mogli bismo shvaćati u dvostrukom smislu: kao kapitalističku reaproprijaciju koju neizbježno prati i etnonacionalna (u slučaju Hrvatske i BiH i etnoteritorijalna) reaproprijacija. Stoga, morali bismo se složiti s Delantyjem da je “europska ideja u biti pojačavala, a ne potkopavala ideologiju nacije” (Delanty, 1995: 8).

Dakle, oslobađajući se tereta mračne komunističke prošlosti, nijedna se novoprimitivna članica EU nije istovremeno oslobodila i svog nacionalističkog tereta. Dapače, on je, vidjeli smo, rehabilitiran u procesu reafirmacije nacionalne državnosti koji je karakterizirao takozvanu baršunastu revoluciju. Kako primjećuje autorica, u zemljama bivšeg komunističkog bloka sasvim unutarnjoj logici oslobađanja od historijskog komunističkog tereta i rehabilitacije nacionalnog inherentno je “brisanje anti-

fašizma iz kulturalnog sjećanja i političke imaginacije... iako je antifašizam temeljna vrijednost i neizbežna komponenta svakog razmišljanja o zajedničkom evropskom identitetu” (11). Drugim riječima, antifašizam je prihvatljiv ako nije komunistički. Tamo pak gdje je on bio izrazito jak i nije došao sa sovjetskim tenkovima, u procesu europeizacije, kako autorica opisuje, “procesu resetovanja istorije” (12), odnosno njegovog nastavljanja gdje se stalo daleke 1939. ili 1941. godine, EU izražava sklonost, veli Tanja Petrović, da podrži “lokalne političke elite u njihovim revizionističkim naporima koji se opravdavaju narativima o nacionalnom pomirenju” (12). U situaciji zemalja bivše Jugoslavije gdje je antifašistički pokret bio sastavljen i predvođen mahom od ljevičarsko-komunističkih snaga profašističke pokrete činile su upravo frakcije onih naciotvornih, buržoaskih snaga. Istih onih snaga koje su po prevladavajućoj baršunasto-revolucionarnoj intenciji nastavile proces reafirmacije svoje nacionalne državnosti i koje sada trebaju činiti upravo onaj “zdravi” kapitalistički element europske kuće. Imperativ govora o pomirenju morao bi onda slijediti samo onu logičko-matematičku zakonitost po kojoj plus i minus daju minus, odnosno komunistički antifašizam i nacionalistički profašizam u pomirbi daju nacionalistički profašizam. Odreći se svoje komunističke i partizanske prošlosti za postjugoslavenska društva, prema shvaćanju autorice, znači stvoriti crnu rupu vlastitog identiteta, znači izgubiti vlastiti identitet, što se općenito uklapa u širu dimenziju europskog preimenovanja, jednog cijelog identitetskog remipiranja ovog prostora.

S tim u vezi autorica se pita šta znači ime Zapadni Balkan? Šta krije taj umjetni naziv skovan uslijed dnevno-političke pra-

gmatike europskog proširenja? Najprije, sugerira Tanja Petrović, odgovor na pitanje šta Zapadni Balkan jest “možemo dobiti samo ako ga preokrenemo uz pomoć negacije i upitamo se *šta Zapadni Balkan nije?*. Odgovor je očigledan – nije EU” (25). To svojevrсно mentalno mapiranje marginalnog europskog kao “još-ne-europskog prostora” odaje ideološku naraciju, odnosno ideološke mehanizme otjelovljene u specifičnim diskurzivnim strukturama koje, autorica nas podsjeća na uvide E. Laclaua i Ch. Mouffe, nikada nisu samo “*kognitivne* ili *kontemplativne* cjeline, nego i artikulacijske prakse koje uspostavljaju i organizuju društvene odnose” (38). Autorica se analizirajući dominantne metafore tih diskurzivnih struktura – npr. metaforu Europe kao “kuće”, “tvrđave”, “obitelji”, kao “puta”, “budućnosti” itd. – pita što te diskurzivne strukture proizvode. Novoprilmjene članice predstavljaju se u europskom imaginariju kao povratnice svojoj kući, povratnice u okrilje porodice. Autorica u vezi s tim primjećuje da je “takva reprezentacija novih članica prilikom njihovog ulaska u EU povezana i sa stvaranjem predstave o Drugima kroz njihovu ‘folklorizaciju’, tako što se oni predstavljaju kao *autentični*”, pri čemu se upravo takvom dobrodošlicom (autorica se ovdje poziva na Mitju Velikonju) istovremeno “uspostavlja hijerarhija unutar evropske porodice između *starih*, modernih Evropljana i *novih* pokazanih kao *pridošlice* odjevene u tradicionalno sukno, koje treba tek da se *popnu* u visoko društvo” (46). Dovoljno je s tim u vezi pogledati status koji u kući Europa uživaju novopridošli Rumunji i Bugari. Šta je tek sa zemljama Zapadnog Balkana za koje je, čini se, i dospijevanje do samog praga Europe velik napredak?

Prema tim ne-europskim Europljanima izražava se otvoreni paternalizam. Tanja Petrović ističe kako EU ovaj dio svijeta smatra nezrelim, neodgovornim, nedoraslim, gotovo onako kako je istočnoeuropske narode nekada razumijevao klasik marksizma Friedrich Engels kada ih je okarakterizirao kao *nepovijesne*, te je njihov opstanak vidio jedino pod žezlom ruske despotije. Možda je bivši Visoki predstavnik u BiH Miroslav Lajčak kao odličan komunistički đak čitao Engelsa kada je 2009. godine paternalistički izjavio o narodima Zapadnog Balkana: “Oni još nisu zreli za to, ali moraju da znaju da mislimo ozbiljno i da će im se perspektiva otvoriti čim budu zreli” (47). Tu ćemo tvrdnju, da bismo stekli dublji uvid u njene ne samo paternalističke već i orijentalističke dimenzije značenja, transkontekstualizirati i zamisliti da je izgovara bijeli guverner Alabame George Wallace svojim crnim sugrađanima početkom šezdesetih godina 20. stoljeća: čim naši crni sugrađani postanu zreli za ljudska i politička prava i slobode, dat ćemo im šansu. Tanja Petrović zaključuje da “predstava o državama Zapadnog Balkana kao o deci reprodukuje i legitimizuje paternalistički odnos EU” po kojem “deca nisu u potpunosti odgovorna za sopstveno ponašanje, iracionalna su i potrebna im je pomoć, kontrola, vaspitanje, obrazovanje. Uopšte”, nastavlja Tanja Petrović, “to je osobina i kolonijalnog diskursa i različitih metaforičkih oblika autoritarnog paternalizma koji je karakterističan i za međusobne odnose između društava na Balkanu i na periferiji EU: dok je Slovenija do 2004 i sama bila dete, sa članstvom u EU preuzela je ulogu roditelja koji pomaže deci na Zapadnom Balkanu” (49).

Autorica se kritički osvrće i na metaforu putu, na metaforu “biti pred vratima”. Te

metafore već unaprijed impliciraju odnos “povlaštenosti-marginaliziranosti”. Prijem u EU novu državu stavlja u *a priori* superiornu poziciju (vidjeli smo, u roditeljsku poziciju) kada je u pitanju ostvarenje njenih partikularnih nacionalnih interesa u odnosu prema nedorasloj djeci iz susjedstva. Prisjetimo se povlaštene pozicije Slovenije i njenog treniranja strogoće prema Hrvatskoj u vezi s granicom u Piranskom zaljevu, ili ne tako davnog austrijskog paternalizma prema svom južnom slovenskom susjedu. U Bosni i Hercegovini već se strahuje od eventualnog hrvatskog paternalizma nakon prijema te zemlje u EU. Konflikt oko granice kod Neuma i pristupa luci Ploče proteklih godina već bi mogao biti smatran uvertirom za sutrašnje euro-roditeljsko discipliniranje bosansko-hercegovačkog neodgovornog, “nedoraslog derišta”. Arsenal europskog pristupnog imaginarija, prema autorici, priziva još jednu, zlokobniju metaforu, metaforu *antemurale christianitatis*, kao jednu od najstarijih europskih identitetskih, kolonijalno-paternalističkih metafora. U srednjem vijeku tom se metaforom razdjeljivalo ono “europsko” od “neeuropskog”, oličenog u “divljim, necivilizovanim muslimanima” (54), najprije “Saraceniima”, a potom “Osmanlijama”. U doba kada je EU bila još samo ekonomska “zajednica ugljena i čelika” ta se projekcija transformirala fokusirajući se na “komunizam” kao nešto “neeuropsko”, ili europsko Drugo, dok je danas, osobito nakon 11. rujna 2001. ponovno rehabilitirana u liku svog muslimanskog arhineprijatelja, sada pomno rekontekstualiziranog, kako to primjećuje autorica, “kroz diskurse o organizovanom kriminalu, terorizmu, švercu droge, trgovini ljudima i ilegalnim migracijama” (54).

U svojoj suštini, zaključuje autorica, “diskurs o antemurale, mada se uvijek legitimizuje kao širi interes, to jest kao odbrana čitave Europe, zapravo je duboko nacionalistički i usko povezan s partikularnim nacionalnim interesima” (57). Jedna od zemalja kojih se ponajviše ticala ta “drevna” identitetska metafora jest BiH. Za razliku od većine drugih zemalja europskog istoka koje ispaštaju period europske drugosti, u vrijeme komunizma BiH je dvostruko europsko Drugo: kako zbog svoje komunističke avanture tako i zbog većeg prisustva muslimanskog stanovništva kao arhetipskog europskog Drugog.

Autorica dalje sugerira još jedan zanimljiv diskurzivni obrat – naime, političke i kulturne elite naroda “na pragu europske kuće” internaliziraju taj kompleksni euro-orijentalistički imaginarij. Drugim riječima, kaže Tanja Petrović, “dominantni diskurzivni obrasci o Zapadnom Balkanu u kontekstu pridruživanja EU koje oblikuju političari iz država članica i predstavnici Unije u evropskim centrima moći, preuzimaju se i internalizuju i u samim društvima bivše Jugoslavije i koriste kao veoma važno sredstvo za redefinisane međusobnih odnosa na ovim prostorima” (87). Prisjetit ćemo se da je euronarativ bio nezamjenjiv element naciotvornog projekta u Sloveniji i Hrvatskoj početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća te da je imao vrlo lokalnu, u biti parohijalno-etničku namjenu – prema unutra: uspostaviti distinkciju spram etnički drugog kao “nedržavotvornog” elementa (“izbrisani”, Južnjaki u Sloveniji, Srbi u Hrvatskoj), ali i prema van: potaknuti unutarnju etničku homogenizaciju spram nadolazeće opasnosti u vidu “neeuropskog” neprijatelja koji “opsjeda zidine” (Srbi i muslimani). U čitavom tom

kompleksnom i nadasve paradoksalnom procesu europeizacije Zapadnog Balkana koji se odvija kroz orijentalistički diskurs koji proizvodi Drugog, koji je u biti Treći, jer autorica sugerira da Europa iste karakteristike pripisuje zemljama Trećeg svijeta, čini se da, zaključuje autorica, “svaki pokušaj artikulacije autonomnog, emancipovanog ili kritičkog stava koji se temelji na pripadanju Europi postaje nemoguć ili unapred diskvalifikovan. Evropa na koju se pozivaju apsolutno svi bez obzira na političku i moralnu poziciju, gubi svaki kritički i emancipatorski naboj i postaje prazna floskula” (92). Ta spirala vlastite dehistorizacije koju prati internalizacija kolonijalnih¹ diskurzivnih obrazaca možda

¹ Autorica primjećuje jedan zanimljiv fenomen. “Kolonijalizam i socijalizam su dva evropska istorijska nasleđa, ali je u političkim i medijskim diskursima savremene Evrope samo socijalizam stigmatizovan i redukovan na totalitarni politički sistem, pri čemu se ignorišu iskustva miliona Evropljana koji su niz decenija živeli u socijalističkim društvima. Bez obzira na ideološku obeležnost i odavno prepoznatu problematičnost, *kolonijalizam i imperijalizam se danas otvoreno koriste kao argument za legitimizaciju redefinisanih odnosa moći na evropskom kontinentu* (istaknuo A. M.). Pri tome se čak ističe način na koji su ih doživljavali ‘obični ljudi’ – ovo istorijsko nasleđe se, dakle, posmatra na nivou percepcije: govori se, recimo, o tome kako se ljudi južno od današnje austrijske granice sećaju austrijske vladavine do 1918. godine (...), iako je danas izuzetno mali broj Evropljana koji su tu vladavinu doživeli i koji bi se nje mogli sećati” (85). Ideološko se, kako se vidi, jasno ocrtava u toj selektivnosti sjećanja – neka su “korektna” i pripadaju korpusu europejstva, na njih se nadovezuju romanizirajući identitetski narativi koji legitimiraju prikladnost, dok se druga moraju prešutjeti kao ono Drugo europejstva.

bi mogla biti zaustavljena jednim korakom unazad, na poziciju u kojoj je bilo dovoljno emancipatorskog naboja i kritičkog potencijala, jasnu moralnu poziciju. Ta intelektualna redeskripcija odvija se unutar nape-te dijalektike koju autorica prati kroz cijelu knjigu, a koja se može pobliže odrediti kao dijalektika isticanja imena Zapadnog Balkana i skrivanja imena Jugoslavije. Preimenovanje² jugoslavenskog prostora u Zapadni Balkan sliči kontrarevolucionarnom “dizanju prošlosti u vazduh” – da se poslužimo metaforom Marije Todorove. To preimenovanje samo je simptom korjenitog procesa preimenovanja koje je odraz etnonacionalističkih kontrarevolucionarnih apropijacija društveno-kulturnog nasljeđa. Autorica tvrdi da su “ta preimenovanja deo revizionističkih procesa koji bitno određuju postjugoslovenske identitetske politike, čime se u velikoj meri preinačuje istorijski narativ o drugoj polovini 20. veka i ideološki krajolik javnih prostora” (106). Taj europski trend oslobađanja od (uglavnom komunističkog) tereta prošlosti, preusmjeravanje na naracije budućnosti – koja je, kako primjećuje autorica, ustvari sadašnjost članica EU – čiji su izvođači radova etnonacionalističke elite Zapadnog Balkana, građanima na prostoru bivše Jugoslavije, tvrdi Tanja Petrović, “oduzima mogućnost da budu autonomni subjekti i akteri u

oblikovanju sopstvene budućnosti” (121). Sjećanje na Jugoslaviju, odnosno na socijalističko iskustvo stoga je posebno subverzivno jer ono, sugerira autorica, “čuva univerzalne vrednosti i mobilizacijski potencijal” (139). Ono predstavlja vjerodostojan topos otpora, otvara mogućnost zamišljanja drugačijih formi solidarnosti. Što je najgore, dakako, u percepciji etnonacionalista i predstavnika EU, nosioci te imaginacije koja se opire ideološkoj naturalizaciji upravo su oni baštinici ljevice u najširem smislu koji su nastavljači intelektualnog nasljeđa onih koji su u vrijeme socijalizma upravo djelovali u otporu prema partijskom sistemu socijalizma. U tome leži vrhunski paradoks dijalektike skrivanja i isticanja: intelektualna i kulturna snaga nije u posjedu etnonacionalističkih elita, već onih koji baštine iskustvo socijalizma, ljevice koja je svojim kozmopolitizmom i univerzalizmom sastavni dio šireg europskog kulturnog i intelektualnog miljea.

Strategija sjećanja na socijalističko iskustvo, naglašava autorica, nije nešto neeuropsko, već je strategija borbe za uključivanje vlastitog iskustva u okvire zajedničkog europskog kulturalnog i političkog pamćenja nasuprot ekskluzivističkom, hegemonom neoliberalističkom diskursu. “Oni koji se sjećaju” mogu o tom procesu govoriti kao o procesu smjene paradigmi: socijalistička (komunistička) paradigma industrijalizacije i proizvodnje kao fundamentalne dimenzije ili temelja društvene nadgradnje zamijenjena je *revolucionarnom* (1989.) paradigmom simboličke proizvodnje etnonacionalnog identiteta. Materijalna proizvodnja ne samo da je tako zamijenjena simboličkom proizvodnjom nego se razvojem kapitalističkih odnosa doslovno odse-lila na druge kontinente. Paradigma “rad-

² Praksu preimenovanja obično vezujemo za revolucionarna gibanja, te bi ovo svojevrsno kognitivno remapiranje prostora istočne i jugoistočne Europe trebalo gledati u kontekstu “revolucije iz 1989. koja teče” sve dok traje tranzicija. Revolucionarna preimenovanja dešavala su se i u vrijeme etnonacionalnih revolucija na području bivše Jugoslavije kao sastavni, simbolički dio općenite reaproprijacije “svoje” države koju su predvodile etnonacionalističke elite.

nika” nestala je s povijesne scene, a nova povlaštena figura postao je pripadnik nacije, i to ne bilo kakav pripadnik nacije, već “vjernik”, odnosno pripadnik nacije s transcendentnim jemstvom. Elementarnu socijalnu sigurnost tako je zamijenila transcendentna sigurnost, zdravstvena skrb postala je “duhovna”, dok je individualna sigurnost građanina zamijenjena sigurnošću politički pripisanog kolektiva. Isto tako, vlastiti identitet i sjećanja polako su ustupili mjesto kolektivnom identitetu i “kolektivnim sjećanjima”, odnosno ideološki vođenoj reinenciji prošlosti. Autorica u “Post scriptumu” upravo naglašava kako:

U preovlađujućoj hegemoniji diskursa i prihvatljivih modela političkog djelovanja, opisane prakse bivših Jugoslavena predstavljaju pokušaj oblikovanja alternative koja treba da omogućiti emancipaciju i autonomiju. Ove prakse naseljavaju marginalne društvene prostore i najčešće su *privilegija* marginalizovanih grupa, što nije samo posledica nacionalističke konsolidacije postjugoslovenskih društava i degradacije univerzalnih vrednosti – ta marginalnost je bar u istoj meri povezana sa dominantnim pogledima koji dolaze iz *Evrope*, a zbog kojih je pluralnost i raznolikost glasova u javnoj sferi danas manja nego što je bila u doba *socijalističkog režima* (196).

Bez te značajne “memorijske” identitetske dimenzije, a u to se svakodnevno uvjeravamo kako odmiču takozvani euro-integracijski procesi, ističe Tanja Petrović, “evropeizacija ne predstavlja alternativu nacionalističkim, patriotskim diskursima i praksama i nasleđu devedesetih godina 20. veka, nego ih podržava i obezbeđuje im legitimitet” (189). Dijalektika evropeizacije

i dejugoslavizacije koja se može predočiti kao naprasno preimenovanje tog prostora u *Zapadni Balkan* i naprasno sakrivanje pojma Jugoslavije, vođena kolonijalnim obrascima discipliniranja koje je istovremeno i proizvodnja novog tipa društvenih odnosa i ljudi, mogla bi okončati neslavno. Naime, ako se složimo s Miljenkom Jergovićem da je “Jugoslavija propala, jer se na osnovama slobode i jednakosti nije uspjela zasnovati” (Jergović, 2012), onda moramo dopustiti i mogućnost da se zamisli da se isto može desiti i s EU, upravo iz istih razloga – onog trenutka kada neka nova ideologija zatvori mogućnosti slobode i kada obesmisli diskurse o jednakosti.

LITERATURA

- Buden, B. 2013: “Ulazak Hrvatske u EU bio je proces bez alternative”, intervju s Borisom Budenom, autor: Đorđe Krajišnik, Sarajevo: *Dani*, 5. srpnja, str. 30-33.
- Delanty, G. 1995: *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jergović, M. 2012: “I. G. Kovačić: Oči na dlanu”, Zagreb: *Jutarnji list*, 6. listopada, str. 65.
- Kosik, K. 2007: *O dilemama suvremene povijesti*. Zagreb: Razlog.
- Močnik, R. 2012: “Nacionalna država je uvela divlji kapitalizam”, Most Radija Slobodna Europa; sugovornici Boris Buden i Rastko Močnik, Sarajevo: *Oslobođenje*, 31. kolovoza, str. 38-39.

Asim Mujkić
Sveučilište u Sarajevu